

ISSN 2519- 4496

*Міністерство культури України
Харківський національний університет
мистецтв ім. І.П.Котляревського*

*До 100-річчя Харківського національного
університету мистецтв ім. І.П.Котляревського*

Проблеми взаємодії мистецтва,
педагогіки та теорії
і практики освіти.

Когнітивне музикознавство

Збірник наукових статей

Випуск 46

Харків
2017

**До 100-річчя Харківського національного університету
мистецтв ім. І.П.Котляревського**

Затверджено до друку рішенням Вченої ради Харківського національного університету мистецтв ім. І.П.Котляревського (протокол №11 від 26.06.2017 р.)

Редакційна колегія

Веркіна Тетяна Борисівна — народна артистка України, професор, кандидат мистецтвознавства, ректор Харківського національного університету мистецтв ім. І. П. Котляревського — голова редакційної колегії (м. Харків, Україна);

Драч Ірина Степанівна — професор, доктор мистецтвознавства, проректор з наукової роботи Харківського національного університету мистецтв ім. І. П. Котляревського (м. Харків, Україна);

Jeremus-Lewandowska Anna — prof., dr. hab., Wydział Wokalno-Aktorski, Akademia Muzyczna im I. J. Paderewskiego w Poznaniu (Polska); [Еремус-Левандовска Анна — професор, доктор хабілітований, вокально-акторська кафедра, Музична академія ім. І. Падеревського у Познані (м. Познань, Польща)];

Кияновська Любов Олександрівна — професор, доктор мистецтвознавства, завідувач кафедри історії музики Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка (м. Львів, Україна);

Черкашина-Губаренко Марина Романівна — професор, доктор мистецтвознавства, кафедра історії зарубіжної музики Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського (м. Київ, Україна);

Шаповалова Людмила Володимирівна — доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри інтерпретології та аналізу музики Харківського національного університету мистецтв ім. І. П. Котляревського (м. Харків, Україна).

П78 **Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики. Когнітивне музикознавство:** зб. наук. статей ХНУМ ім. І.П.Котляревського [відп. секретар – доктор мистецтвознавства, проф. Л.В.Шаповалова]. — Харків: ХНУМ ім. І.П.Котляревського, 2017. — Вип.46 — 414 с.

Пропонована збірка наукових праць репрезентує новітній досвід вітчизняної музикології за напрямками, що у взаємодії відбивають «домінанти» наукового пошуку та музичної практики ХХІ століття: «Академічна наука про музику», «Виконавська інтерпретологія» та «Народна інструментальна творчість України». Знаковим є принцип діалогу різних поколінь музикознавців — знаних вчених, викладачів та молодих аспірантів і пошукачів, що наслідують традиції попередників, забезпечуючи спадкоємність української наукової школи, її укорінення у Майбутнє.

Видання призначене для студентів та викладів середніх та вищих музичних навчальних закладів України та гуманітаріїв, хто цікавиться музичним мистецтвом як складовою національної картини світу сучасної культури.

УДК [37:78](477.54/.62)(09)"18/19"

Данилюк М.М.

*Харківський національний педагогічний університет
ім. Г. С. Сковороди*

ОРКЕСТРОВЕ ТА ВОКАЛЬНО-ХОРОВЕ МИСТЕЦТВО СЛОБОЖАНЩИНИ: ГЕНЕЗА Й ОСОБЛИВОСТІ

Данилюк М. М. Оркестрове та вокально-хорове мистецтво Слобожанщини: генеза й особливості. У статті автором порушено питання становлення й розвитку оркестрового та вокально-хорового мистецтва у регіональному контексті, що набуває актуальності в умовах відродження музично-культурних традицій України. Специфіка генези оркестрового та вокально-хорового мистецтва на Слобожанщині визначалася наявністю самобутніх демократичних рис культури краю, збереженням оригінальних музично-мистецьких народних звичаїв й церковно-музичних традицій. Розвитку різних форм та видів музичного мистецтва сприяли популярність серед населення краю інструментальної світської музики, активна мистецько-благодійницька діяльність заможних громадян, залучення до концертної діяльності професійних музичних кадрів інших регіонів та підтримка місцевої талановитої молоді тощо. Оркестрове та вокально-хорове мистецтво Слобожанщини відзначалося високим рівнем професіоналізму виконавців, поширеністю, загальнодоступністю й просвітницько-виховною спрямованістю.

Ключові слова: генеза, оркестрове та вокально-хорове мистецтво, Слобожанський регіон.

Данилюк М. М. Оркестровое и вокально-хоровое искусство Слобожанщины: генезис и особенности. В статье автором поднят вопрос становления и развития оркестрового и вокально-хорового искусства в региональном контексте, который приобретает актуальность в условиях возрождения музыкально-культурных традиций Украины. Специфика генезиса оркестрового и вокально-хорового искусства на Слобожанщине определялась наличием самобытных демократических черт культуры края, сохранением оригинальных музыкально-художественных народных обычаев и церковно-музыкальных традиций. Развитию различных форм и видов музыкального искусства способствовали популярность среди населения края инструментальной светской музыки, активная художественно-благотворительная деятельность состоятельных граждан, привлечение к концертной деятельности профессиональных

музыкальных кадров других регионов и поддержка местной талантливой молодежи и тому подобное. Оркестровое и вокально-хоровое искусство Слобожанщины отмечалось высоким уровнем профессионализма исполнителей, распространенностью, общедоступностью и просветительно-воспитательной направленностью.

Ключевые слова: генезис, оркестровое и вокально-хоровое искусство, Слобожанский регион.

Danylyuk M.M. Orchestral and vocal-choral art of Sloboda Ukraine: genesis and features. The present article considers the formation and development of the orchestral and vocal-choral art in the regional context. The author emphasizes that the important condition for the successful implementation of the music education tasks at the present stage is not only searching for the new theoretical and practical approaches, but studying, generalization and creative rethinking of the regional historical and pedagogical experience in Sloboda Ukraine. The aim of this process is use pedagogical achievements of the past to approaches' update for improvement of modern youth music education.

The purpose of the present article is to reveal the genesis and specific features of the development process of the orchestral and vocal-choral art in the historical and pedagogical context in Sloboda Ukraine. The object of the study is orchestral and vocal-choral art; the subject – the genesis and specific features of the development process of the orchestral and vocal-choral art in Sloboda Ukraine. The scope of the study covers the formation and development of the orchestral and vocal-choral art in the regional context; study the characteristics of the music art in Sloboda Ukraine in the particular historical period.

The analysis of the scientific problem showed that the development of the orchestral and vocal-choral art in Sloboda Ukraine refer to the actual issues of the modern researches that were considered by scientists in the wide pedagogical discourse. In particular, the formation and development of the orchestral and vocal-choral art in the different Ukraine's regions, and also the training of domestic (national) professionals for musical and pedagogical activity have been the subject of the scientific interest for the following scientists: N. Bovsunivska, T. Hryshchenko, A. Zhelan, M Mario, S. Melnychuka, O. Oleksyuk, A. Omelchenko, T. Smyrnova, T. Tanko, O. Tkachenko, O. Tsvihun, V. Cherkasova, etc.

The experience of organization of the musical-aesthetic youth education in the different Ukraine's educational establishments was considered in the works of the following scientists: T. Lutaieva, I. Martynenko, V. Popova, L. Posokhova, N. Rudichieva, etc. Also, major there is the pre-revolutionary scientific works on the history of education which cover the problem of development of the music art

and music education in Sloboda Region (D. Bahalii, I. Bielokonskyi, D. Miller, Ye. Redin, M. Sumtsov, etc).

The analysis of the formation and development of the orchestral and vocal-choral art in Sloboda Ukraine gives ground to argue that region under consideration was marked by some specificity of the musical-cultural development which caused by the following ethnocultural features: the culture's distinctive democratic features of the region, original folk musical-artistically tradition and church music tradition; the interest of the region's population to the secular instrumental music, the predominance of the philanthropic sentiments among the wealthy population, and also the existence of the intellectuals, creative and active students.

Kharkiv was the main cultural and art center of Sloboda Ukraine, and its great location and population orientation on strong manifestation of the public activity in artistic life influenced on the economy and cultural progress in Sloboda Ukraine, and also the specific national-cultural background for the development of the orchestral and vocal-choral art had been created.

The appearance of the Kharkiv musical guild (tsekh) in the XVII century, and dissemination of the similar groups in the different regions of Sloboda Ukraine had a remarkable influence on the development of the musical art in the region.

Also the landlord's vocal choirs, instrumental orchestras and musical theatres in Ukraine, in particular in Sloboda Ukraine in the middle of the XVIII century had a significant impact on the orchestral and vocal-choral art.

The spreading of the concert and musical activity, in particular charity concerts for the general public, in the XIX century in Sloboda Ukraine became the important feature of the development of the orchestral and vocal-choral art.

At this time, Sloboda Ukraine had the high level of the musical culture; the solid foundation of which have been formed by the development of the national and Ukrainian music, church choral and solo singing, instrumental chamber and symphonic creativity, musical theatres and orchestras and creative groups in the region.

Due to the creative support the students' choirs took part in lots of musical events, where they performed complex musical composition, which had great success among the population of the region.

The public availability and educational character were the specific features of Sloboda Ukraine musical art. The background for the spreading music education in the region was determined by close creative relationships and constant collaboration between the different educational and musical organizations (choirs, orchestras, musical groups, youth organizations etc.).

The analysis of the processes of the formation and development of the orchestral and vocal-choral art in Sloboda Ukraine gives reasons for determining the perspective creative use of the past's experiences in the modern condition, in

particular by: the enrichment of the music training content of the future artistic and pedagogical professionals for the formation of the musical culture of the youth according to the region musical tradition; the orientation of the music education in educational establishments on the national artistic-cultural tradition and regional musical-aesthetic achievements; the improvement and development of the new forms and methods for the music education of the children and youth in educational establishments; the increased focus of the scientist and teachers on the culture-educational potential of the orchestral and vocal-choral art.

Key words: genesis, orchestral and vocal-choral art, Sloboda Ukraine.

Актуальність теми. В умовах інтеграції України до світового культурно-освітнього простору вища музична освіта зорієнтована на творчий пошук ефективних форм і методів сприяння творчому розвитку студентської молоді, підготовку майбутніх митців до особистісної та професійно-творчої самореалізації в соціокультурному середовищі; на глибоке освоєння ними духовних багатств, накопичених світовим і вітчизняним мистецтвом, формування інтелектуального потенціалу нації як найвищої цінності суспільства.

Важливою умовою успішної реалізації завдань музичної освіти на сучасному етапі є не лише пошук нових дієвих теоретичних і практичних розробок, а й вивчення, узагальнення та творче переосмислення регіонального історико-педагогічного досвіду розвитку оркестрового та вокально-хорового мистецтва на Слобожанщині з метою використання педагогічних здобутків минулого для оновлення підходів до вдосконалення музичної освіти сучасної молоді.

Розкриваючи питання розвитку оркестрового та вокально-хорового мистецтва в регіональному контексті не можна лишити осторонь аналіз специфіки самотнього Слобідського краю, що утворився та існував протягом століть не стільки як державно-адміністративна територіальна одиниця, а й як культурно-історичний осередок, ґрунтований на збереженні духовних, національних та регіональних культурних цінностей.

На Слобожанщині сформувалися самотні художньо-мистецькі етнокультурні традиції, місцеві фольклор, селянські музичні звичаї, що за своїми формами, жанрами, видами мали свої етнографічні особливості й були тісно взаємопов'язані з побутом слобожан. Самобутність культурних традицій слобожанського етносу зумовила й спе-

цифіку розвитку оркестрового та вокально-хорового мистецтва краю.

Мета даної статті — розкрити генезу й особливості процесу розвитку оркестрового та вокально-хорового мистецтва на Слобожанщині в історико-педагогічному контексті.

Постановка проблеми — висвітлення питання розвитку оркестрового та вокально-хорового мистецтва у регіональному контексті, дослідження специфіки музичного мистецтва на Слобожанщині у конкретний історичний період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз стану наукової розробки проблеми засвідчив, що питання розвитку оркестрового та вокально-хорового мистецтва у Слобожанському регіоні належать до актуальних проблем сучасних наукових досліджень, що розглядалися вченими в широкому педагогічному дискурсі.

Так, значний науковий інтерес становлять історичні та історико-педагогічні праці, в яких розкриваються питання становлення вітчизняної культури, мистецтва, просвітництва, вивчення яких забезпечує розуміння процесу розвитку оркестрового та вокально-хорового мистецтва Слобожанщини на тлі історичних та історико-педагогічних подій щодо становлення національної культури, освіти й мистецької думки України. Проблему становлення музичного мистецтва в Україні досліджували В. Богданов, Є. Бортнік, М. Боровик, Т. Булат, Ю. Вахраньов, М. Гордійчук, Н. Грицюк, Л. Грищенко, Л. Корній, Ю. Рудчук, Г. Святненко, З. Юферова та інші. Сучасними вченими в історико-педагогічному аспекті висвітлювались і спеціально-методичні питання музичної освіти (Л. Баренбойм, Н. Д'яченко, В. Музалевський, Г. Нейгауз, Ю. Полянський та ін.), порушувалися проблеми розвитку вітчизняної музично-виконавської практики (В. Апатський, Є. Куришев, О. Ніколаєв та ін.).

Питання висвітлення музично-педагогічної спадщини провідних вітчизняних педагогів і митців минулого розглянуто в наукових дослідженнях О. Кін, О. Михайличенка, Н. Роман, Ш. Рзаєва, Є. Федотова, І. Фрайта та ін.

Становлення й розвиток музичного мистецтва в Україні, зокрема у різних її регіонах, а також підготовка вітчизняних фахівців до музично-педагогічної діяльності стали предметом наукових студій Н. Бовсунівської, Т. Грищенко, А. Желан, В. Кузьмічової, М. Маріо, С.

Мельничука, О. Олексюк, А. Омельченко, Л. Проців, Т. Смирнової, Т. Танько, О. Ткаченко, О. Цвігун, В. Черкасова та ін.

Досвід організації музично-естетичної освіти молоді в різних навчальних закладах Слобожанщини розглядали у своїх працях Т. Лутаєва, І. Мартиненко, В. Попова, Л. Посохова та ін. Важливими є й дореволюційні наукові роботи з історії освіти, в яких зокрема розкрито питання розвитку музичного мистецтва та музичної освіти у Слобідському краї (Д. Багалій, І. Белокопський, Д. Міллер, Є. Редін, М. Сумцов та ін.).

Здійснений аналіз науково-педагогічних джерел доводить, що на сьогодні відсутнє цілісне дослідження, в якому розкрито питання становлення і розвитку оркестрового та вокально-хорового мистецтва на Слобожанщині.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розкриваючи генезу становлення і розвитку оркестрового та вокально-хорового мистецтва у Слобожанському регіоні відзначимо, що наприкінці XVIII ст. значну частину території краю займала Слобідсько-Українська губернія, створена царським маніфестом 1765 р. з адміністративним центром у місті Харкові. За характеристикою видатного історика і краєзнавця Д. Багалія, на початку XX ст. губернія дістала досить помітного економічного і культурного розвитку і являла собою значний культурно-історичний центр [2, с. 15].

Самобутніми були музично-фольклорні традиції краю — найдавніша основа розвитку музичного мистецтва у регіоні. Розглядаючи стратиграфічну картину слобідського фольклору, Л. Новікова підкреслює, що він, розвиваючись, як і весь український фольклор, на тлі загально етнічних процесів (функціонування обрядового народного мистецтва, староукраїнської ліричної пісні, виникнення кантів і обрядів), мав свої регіональні особливості, на які справила вплив специфічна ментальність місцевого населення [13, с.261].

За характеристикою Н. Цицалюк, слобожанська спадщина — різножанрова народна пісенність — виділяється високим психологізмом словесних текстів й музично-поетичною імпровізаційністю [13, с. 266]. В історико-етнографічній літературі (О. Астахова, О. Воропай, Б. Зайцев, Т. Крупа, В. Скирда, В. Сушко та ін.) вказується, що слобожанам властива особлива музичність: окрім скрипки,

яка завжди супроводжувала весілля, використовувались й інші інструменти, наприклад: бас, флейта, цимбали (гусла), кобза або бандура, ліра, сопілка. Улюбленими танцями місцевих жителів були метелиця, горлиця й козачок. Відзначалося чимало регіональних свят, що супроводжувалися музикою та співами. Наприклад, свято Пантелеймона, коли чоловіки і жінки ходили по вулицях з музикою — скрипками та цимбалами й танцювали українські танки. При цьому, слід зазначити, що дотримання традицій проведення фольклорних свят, музичних обрядів було більше притаманне селянам, ніж городянам, хоча такі традиції були й у містах.

Висвітлюючи особливості становлення оркестрового та вокально-хорового мистецтва у Слобожанському регіоні, відзначимо, що у цьому процесі велику роль відіграла вільна міжкультурна взаємодія, що відбувалася на території краю. За свідченням істориків середини-кінця XIX ст. (Д. Багалій, П. Іванов, М. Сумцов, П. Чубинський та ін.) та сучасних дослідників-фольклористів, культурологів (М. Бердута, Г. Лук'янець, В. Осадча, О. Пенькова, Н. Плотник, М. Семенова, О. Титар, М. Ткач, І. Щербіна та ін.), за часів утворення Слобожанщини мігранти з різних місцевостей привозили із собою й збирали на одній території різні етнокультурні архетипи, константи національної духовності, в яких було акумульовано різноманітний соціальний досвід і закріплено основоположні властивості етносів з різних куточків України як культурної цілісності.

Крім того, постійний культурний обмін традиційно здійснювався між великим освітнім та культурно-мистецьким центром Слобожанщини — містом Харковом і сільською місцевістю, що зумовлювало розвиток культурно-музичних потреб різних верств населення регіону. За зразком інших великих міст, у м. Харкові було створено музичний цех (1780 р.), що являв собою не лише ремісничу організацію, а скоріше виконував функцію творчого об'єднання талановитих виконавців, зокрема, співаків народних пісень, місцевих композиторів та інших творчих осіб; майстрів, які виготовляли музичні інструменти [5, с. 328]. Виникнення Харківського музичного цеху зумовило розповсюдження подібних колективів у різних повітах Слобожанщини, що виявилось специфічною ознакою регіону, оскільки в інших губерніях такі цехи створювалися в основному у крупних містах [14, с. 57].

За історико-педагогічними даними, репертуар цехових музикантів складався з різноманітних інструментальних п'єс імпровізаційно-варіаційного типу, традиційних у ритуалі народних звичаїв і обрядів, танцювальної музики різних жанрів: гопака, метелиці, третяка, горлиці, журавля, коломийки тощо [5, с. 318].

Об'єднувалися у цехові братства також кобзарі і лірники, творчість яких мала глибоке духовне коріння в українському суспільстві й відіграла важливу роль у становленні української національної музичної культури. Народні співаки виступали серед різних верств населення (селян, міщан, козаків, вищих прошарків суспільства) як на селі, так і у місті. Кобзарське мистецтво зберігалося за часів козацтва як невід'ємна частина життя населення краю, особливо у сільській місцевості, до першої половини ХХ ст., у подальшому воно було штучно викоренене суворою забороною та карними методами радянської держави. Кобзарі володіли широким репертуаром, що віддзеркалював життя та побут народу: виконували думи, народні історичні, суспільно-побутові, обрядово-весільні, сімейно-побутові, гумористичні пісні, пісні-балади, псалми; грали народні танцювальні мелодії на весіллях, народних гуляннях. Таким чином, кобзарство як явище традиційної народної культури, відбиток філософсько-світоглядних, мистецько-творчих традицій було впливовим чинником формування музичних смаків населення Слобожанщини, пропагувало християнську мораль, любов до ближнього, свого народу і рідного краю [11, с. 249-250].

Значення цехів у музичному житті краю зменшується наприкінці ХVІІІ ст., натомість починають з'являтися співацькі капели та кріпацькі оркестри, музична ініціатива приватних осіб підхоплюється громадою, завдяки чому поширюється діяльність музичних товариств, концертних організацій, спеціальних навчальних закладів [5, с. 328].

У контексті дослідження процесу розвитку на Слобожанщині оркестрового та вокально-хорового мистецтва заслуговує на увагу загальний поступ духовної музичної культури краю, що здавна існувала на Слобідській Україні, виконуючи на різних етапах культурно-освітнього становлення регіону, окрім основної — морально-релігійної — освітню (відкриття церковних шкіл) та музично-просвітницьку (май-

же при всіх церквах діяли хори) функції.

Підкреслимо, що на Слобожанщині церква віддавна була найвпливовішим соціальним інститутом суспільства. Охоплюючи своєю діяльністю більшість населення краю, вона залучала широкі верстви населення до духовно-музичних подій, сприяла встановленню духовної єдності представників різних соціальних станів під час богослужінь з піднесенням музичним супроводом. З цього приводу Г. Квітка-Основ'яненко зазначав, що у багатьох приходських церквах Харкова володіють церковним співом усі, в тому числі й ремісники. Причому, парафіяни опановують різноманітний музичний репертуар, «навіть нотний, запозичений ними в архієрейської півчої, співають дуже злагоджено, правильно, з усіма витримками, переходами в інший тон, не маючи зовсім поняття про камертон» [6].

В історичній монографії «Історія міста Харкова за 250 років його існування (з 1655-го по 1905-й рр.)» Д. Багалій зазначав, що особливий внесок у становлення духовної музичної культури регіону здійснювала славнозвісна Спасо-Антонівська церква при Харківському університеті, у якій відбувалися великі загальноміські музично-релігійні події. За даними Д. Багалія, університетська церква завжди приваблювала численних відвідувачів, головним чином, завдяки прекрасному співу, що супроводжував богослужіння, святкові літургії, служби у зв'язку із знаменними подіями; її неодноразово відвідували високоповажні гості університету [1, Т. 2, с.869-870]. До середини XIX ст. в церкві співав архієрейський хор. За свідченням М. Лашенкова, для музичної освіти учасників хору було створено спеціальний співацький клас, у якому «регенти навчали співаків так званої нотної музики, й особливо концертів. Співаки були ознайомлені з правилами гармонії і вивчали скрипкову гру» [8, с. 259]. При архієрейському хорі існував також й оркестр, який не тільки виконував функцію музичного оформлення богослужінь, а й сприяв ознайомленню населення Харківщини з європейськими формами музикування, а під час концертних виступів — зі світським репертуаром.

В останній третині XVIII — на початку XIX ст. населення Слобожанського краю все активніше починає залучатися до загальнонародських музичних цінностей, знайомитися з європейською художньою культурою, що позитивно позначається на розвитку оркестрового та во-

кально-хорового мистецтва у регіоні. Окрім традиційного фольклору, невід'ємної складової повсякденного життя слобожан, і релігійної музики, що в умовах переважно християнського суспільства посідала важливе місце й глибоко сприймалася населенням, почала активно розвиватися інструментальна світська музика, що сприяло підвищенню рівня музичної культури регіону.

Так, колосальну роль у розвитку оркестрового та вокально-хорового мистецтва регіону відіграли поміщицькі вокальні капели, інструментальні оркестри й музичні театри, які почали виникати в Україні, зокрема й на Слобожанщині з середини XVIII ст. Заможні поміщики, дбаючи про якісну музичну постанову вистав, музичну підготовку акторів та оркестрантів, залучали висококласних професійних постановників, педагогів-музикантів, у тому числі й з Європи [9, с. 21].

Важливо наголосити, що виконавцями у музичних кріпацьких театрах були талановиті, творчо обдаровані селяни, які, оволодіваючи елементами музичної грамоти та теорії музики, здобували певну музичну освіту. Так, за спогадами М. Щепкіна, при кріпацькому театрі в садибі П. Волькенштейна існувала школа співу для хлопців, де вчителем співу був П. Смирнов, який займався й постановками з дітьми опер [12, с. 152]. Театральна школа та оркестр існували й у маєтку Г. Тарановського в с. Качалівці. Про високий рівень музичної підготовки виконавців свідчить те, що до репертуару оркестру входили складні музичні твори Л. Бетховена, М. Глінки, Д. Мейєрбера та ін., оркестр акомпанував відомим співакам, які спеціально запрошувалися до маєтку [5, с. 346].

Слід підкреслити, що природна музичність українців забезпечувала досить високий рівень майстерності виконавців. Приміром, у другій половині XVIII — на початку XIX ст. в Україні діяли достатньо професійні поміщицькі музичні колективи (капели П. Галагана, П. Лопухіна, Д. Трощинського, Д. Ширая), які демонстрували складний й унікальний за красою репертуар, виконуючи твори Й. Гайдна, Г. Генделя, Г. Доніцетті, Дж. Россіні й інших відомих зарубіжних, а також вітчизняних композиторів. Існували й музичні театри (трупі князя Голіцина, поміщиків Будлянського, Галана, Заводовського, Ільїнського, Розумовського, Шереметьєва), публічні виступи яких набули особливої популярності [5, с. 369].

На Слобожанщині музичні театри та оркестри отримали наприкінці XVIII ст., особливо у першій половині XIX ст., широкого розповсюдження, сприяючи розвитку концертної діяльності та музичної просвіти регіону. За оцінкою сучасного дослідника В. Богданова, ґрунтованою на аналізі історичних документів, наприкінці XVIII – на початку XIX ст. Харківська губернія за кількістю поміщицьких театрів і оркестрів була на рівні інших регіонів України, хоча докладних відомостей про їх діяльність майже не збереглося [3, с. 18]. Відомо тільки, що у першій чверті XIX ст. оркестри існували у поміщицьких маєтках у Старому Мерчику, Бугаївцях, Новій Водолазі, Валуйському повіті [9, с. 21].

Одним із найбільш популярних на Слобожанщині був музичний театр В. Хорвата, що знаходився у його маєтку (с. Головчино) і з великим успіхом давав вистави у Харкові, Полтаві, Ромнах і Курську як на приватних, так і на професійних сценах, охоплюючи найширші кола глядачів — дворянство, купців, службовців, студентів та ін. За своєю суттю фактично він був міським професійним гастролуючим театром, на чолі якого стояв антрепренер, а до творчого колективу, разом з талановитими селянами, залучалися професійні актори. Довгий час режисером трупи був досвідчений і творчий організатор Зеленський, який значно збагатив репертуар трупи музичними постановками на твори українських авторів — І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка та ін. Крім того, до репертуару цього театру входили балети і навіть опери, зокрема «Пан Твардовський», «Аскольдова могила» О. Верстовського, «Життя за царя» М. Глінки та інших авторів [3, с. 18]. Маємо відомості й про діяльність поміщицького оркестру М. Комбурля — власника розкішного маєтку с. Хотин Сумського повіту Харківської губернії, капельмейстером якого був запрошений з Німеччини Ф. Блюм. Цікаво, що для музикантів і співаків було відведено цілу вулицю дерев'яних сільських хат, в Хотині «часто грали музики – скрипкові, духові, іноді й рогові, крім того, була й вокальна музика» [9, с. 21, 45].

Відзначимо, що музиканти і співаки поміщицьких колективів, які мали достатньо високий рівень виконавської майстерності, залучалися до участі у міських концертах й публічних музичних заходах. Зокрема, з кріпацьких інструментальних капел було створено великий оркестр, який виконав ораторію І. Вітковського на відкритті уні-

верситету в 1805 р. [5, с. 848].

Слід підкреслити, що наприкінці XVIII ст. на Слобожанщині з'явилися нові форми домашнього музикування (побутове музикування, салонні і маєткові концерти, на які збиралась запрошена публіка), що згодом витіснили поміщицькі театри, хори та оркестри. Домашні музичні збори проводили знані особи — громадські діячі, науковці, викладачі музики, композитори та музиканти, наприклад, відомий фармацевт П. Піскунов, професор П. Сокальський. Такі заходи завжди відвідували відомі українські митці, діячі культури, серед яких були Г. Сковорода та Г. Квітка-Основ'яненко. Часто такі музичні зібрання набували систематичного просвітницького характеру. Так, з домашніх музичних зібрань творчої молоді у 40-рр. XIX ст. у Харкові утворився один з перших музичних гуртків ансамблевої гри під керівництвом учителя музики Сакмейєра. У роботі цього гуртка брав участь й П. Сокальський, який виконував партію флейти в ансамблях і соло [5, с. 353].

Важливою ознакою розвитку оркестрового та вокально-хорового мистецтва на Слобожанщині стало поширення на початку XIX ст. концертно-музичної діяльності, зокрема, призначених для широкої публіки благодійницьких концертів. Уперше в Харкові концерти почали давати викладач Харківського імператорського університету музикант Г. Гес-де-Кальве і випускник цього закладу магістр О. Шуман [7, с. 115]. Незабаром музичні концерти, що викликали значний інтерес у харківської публіки, набули систематичного характеру. Активна участь слобожанських виконавців у благодійницьких концертах знайшла широке висвітлення у засобах масової інформації. Наприклад, в «Українському Віснику» було оголошено про влаштування у 1816 р. благодійницького концерту на користь сиротам за участю доньки харківського професора-медика, талановитої піаністки О. Каменської. Благодійні концерти давали також С. Герсєванова та Ю. Грінберг, репертуар яких складали музичні твори Ф. Шопена, Ф. Ліста, С. Тальберга та ін. Організаторами таких концертів у Харкові часто були вчителі музики, викладачі вищих закладів — В. Андрєєв, А. Барцицький, І. Вітковський, І. Лозинський [5, с. 357].

Активне музично-концертне життя на Слобожанщині актуалізувало проблему підготовки музично освічених педагогічних кадрів й

творчих музикантів-професіоналів, що мали створити культурно-освітнє середовище краю, наповнити його творчими знахідками й цікавим досвідом музичної освіти. Зростало число приватних учителів музики, які постійно публікували оголошення про музичні заняття з дітьми та молоддю в місцевій періодиці; збільшувалася кількість іноземних педагогів-музикантів, які пропонували приватне музичне навчання [10, с. 106-111].

Розвитку оркестрового та вокально-хорового мистецтва у Слобожанському регіоні сприяло й те, що викладачі численних освітніх закладів краю, на чолі з Харківським колегіумом, брали участь у музично-культурному житті регіону, активно займаючись музично-просвітницькою діяльністю серед учнівської та студентської молоді. У свою чергу діяльність випускників найстаріших закладів освіти міста — гімназій, які почали діяти на території краю з 1789 р., серед яких було багато талановитих, творчих, активних громадських діячів, педагогів, митців, виявилася потужним чинником становлення мистецької культури, музичного просвітництва, науки та прогресивного громадського руху Слобожанського краю.

Слід відзначити міцні творчі контакти, що встановлювалися між творчою молоддю та місцевими інтелігентами — викладачами, професійними артистами та аматорами, меценатами, які опікувалися питаннями музичної просвіти, між усіма творчими колективами міста: кріпосними музикантами, архієрейським хором університетської церкви і оркестром при ньому, колективами вищих та середніх закладів освіти тощо.

Завдяки такій творчій мистецькій підтримці студентські та учнівські хори брали участь у багатьох музичних заходах, де виконувалися складні музичні твори, що, за відгуками тогочасної преси, мали великий успіх. Наприклад, концерти 20 і 22 січня 1825 р., що були організовані професором університету І. Вітковським, об'єднали велику кількість учасників: співаків університетського хору, музикантів з Чугуївської уланської дивізії, кріпосних оркестрантів, півчих колегіуму та архієрейського хору, студентів, дворян та ін. [4]. Зазначимо, що оркестр Харківського університету часто виступав у складі з військовими музикантами, яких запрошували для підсилення звучання духових інструментів [5, с. 352]. За ініціативою відомих популяриза-

торів музичної освіти, професорів університету І. Вітковського та І. Лозинського публічні концерти організовувалися у Харкові регулярно, долучаючи населення міста до найкращих європейських музичних цінностей [1, Т. 2, с. 850-851].

Слід наголосити, що розквіту у регіоні оркестрового та вокально-хорового мистецтва сприяло також становлення у Харкові музичного друку. Нотодрукарню у типографії при Імператорському університеті було відкрито ще у 1806 р. за ініціативою викладача університету професора І. Вітковського, згодом розпочала діяльність перша місцева музична крамниця, що за розмаїттям нотної продукції могла конкурувати зі столичними музичними крамницями [10, с. 48-49].

Висновки. У цілому, проведений аналіз генези оркестрового та вокально-хорового мистецтва на Слобожанщині дає підстави стверджувати, що чинниками музично-культурного поступу регіону виявилися: самобутні демократичні риси культури краю, оригінальні музично-мистецькі народні звичаї й церковно-музичні традиції, інтерес населення краю до інструментальної світської музики, панування серед заможного населення мистецько-благодійницьких настроїв, наявність небайдужої до мистецтва інтелігенції й активної та творчої студентської молоді.

Головним культурно-мистецьким центром Слобожанщини стало місто Харків, вигідне територіальне розташування якого й орієнтованість населення на потужний прояв громадської активності у мистецькому житті позитивно позначилися на економіці та культурі в усій Слобідській Україні, створили специфічне національно-культурне підґрунтя для розвитку оркестрового та вокально-хорового мистецтва.

Слобожанський край відзначався високим рівнем музичної культури населення, міцне підґрунтя якої складав розвиток у регіоні народної української музики, церковного хорового та сольного співу, інструментальної камерної та симфонічної творчості, музичних театрів, оркестрів, творчих гуртків.

Специфікою музичного мистецтва Слобожанщини була його загальнодоступність й просвітницько-виховний характер. Передумови для поширення музичної освіти у регіоні визначалися також тісними творчими взаємозв'язками й постійним співробітництвом між різними просвітницько-музичними організаціями (хорами, оркестрами, гур-

тками, молодіжними організаціями тощо), широкими колами громадськості. Музична діяльність просвітницьких товариств та ентузіастів — аматорів й професіоналів, які створювали музичні гуртки, творчі об'єднання, хори, оркестри забезпечувала залучення до участі у музично-просвітницьких, культурно-благодійних, музично-релігійних заходах широких кіл населення, формування високих музично-естетичних потреб мешканців Слобідського краю.

Аналіз процесів становлення і розвитку оркестрового та вокально-хорового мистецтва у Слобожанському регіоні дає підстави для накреслення перспектив творчого використання набутого досвіду у сучасних умовах, зокрема шляхом: збагачення змісту музичної підготовки майбутніх мистецьких та педагогічних кадрів з метою формування музичної культури підростаючих поколінь на музичних традиціях регіону; орієнтації музичної освіти учнів та студентів у навчальних закладах різних ланок на національні художньо-культурні традиції й регіональні музично-естетичні здобутки; вдосконалення існуючих та розробка нових форм і методів широкої музичної освіти дітей та молоді у навчальних закладах; посилення уваги вчених та педагогів-практиків до культурно-виховного потенціалу оркестрового та вокально-хорового мистецтва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багалеї Д. І., Миллер Д. П. История города Харькова за 250 лет его существования (с 1655 по 1905-й год): историческая монография в 2-х томах. Т. 1: XVII – XVIII вв.; Т. 2: XIX – нач. XX вв. Харьков: Типография и Литография М. Зильбербергъ и Сыновья, 1912. 973 с.; 940 с.
2. Багалій Д. І. Історія Слобідської України. Харків: Основа, 1990. 256 с.
3. Богданов В. О. Кріпосні капели і оркестри в Україні. Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв «Мистецтвознавство. Архітектура». 2006. № 11. С. 17–25.
4. Из Харькова: о концерте И. Витковского. Санкт-Петербургские ведомости. 1826. № 21, 13 марта.
5. Історія української музики: в 6 т. Т. 1. Київ: Наукова думка, 1989. 446 с.
6. Квитка Г. Сведения о Харьковской губернии // Прибавление к «Харьковским губернским ведомостям». 1838. 30 июля.
7. Краткий очерк истории Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905 гг.)/сост. Д. И. Багалеї, Н. Ф. Сумцов, В. П. Бузескул. Харьков: Типография А. Дарре, 1906. 329 с.

8. Лашенков Н. А. Протоиерей Христофор – первый епископ Слободско-Украинский и Харьковский. Харьков: Тип. губ. правл., 1895. 286 с.
9. Лукомский Г. Старинные усадьбы Харьковской губернии: ч. 1. Пг., 1917. 100 с.
10. Миклашевський Й. Музична і театральна культура Харкова кінця XVIII – першої половини XIX ст. Київ: Наукова думка, 1967. 160 с.
11. Михайличенко О. В. Освітньо-педагогічні аспекти розвитку української музичної культури другої половини XIX – початку XX ст.: монографія. Суми, 2005. 292 с.
12. Мудрик В. Г. Традиція музичної культури дворянських садіб України. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. 2007. Вип. 15 (28). С. 148–154.
13. Музична Харківщина: зб. наук. пр./упоряд. П. П. Калашник, Н. Л. Очеретовська. Харків, 1992. 307 с.
14. Соловьев В. О., Сидоров В. М. Приоритеты Харьковщины. Харьков, 2014. 148 с.
15. Nikolayi H. Zarys zycia muzycznego Slobockiej Ukrainy u schylku wieku XX. Szkoły, indywidualności. Muzyka w szkole XXI wieku. Tradycja i współczesność. Katowice, 2005. S. 381–389.

REFERENCES

1. Bagaley D. I., Miller D. P. Istoriya goroda Kharkova za 250 let ego sushchestvovaniya (s 1655 po 1905 god) [History of the city of Kharkov through the 250 years of its existence (1655–1905)]. Vol. 1: XVIIth – XVIIIth cent.; Vol. 2: XIXth – early XXth cent. Kharkov: Tipografiya i Litografiya M. Zilberberg i Synovya, 1912. 973 p.; 940 p.
2. Bahalii D. I. Istoriia Slobidskoi Ukrainy [History of Slobodsky Ukraine]. Kharkiv: Osnova, 1990. 256 p.
3. Bohdanov V. O. "Kriposni kapely i orkestry v Ukraini" [Serf chapels and orchestras in Ukraine]. Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv «Mystetstvoznavstvo. Arkhitektura» [Bulletin of the Kharkiv State Academy of Design and Arts «Art criticism. Architecture»], no. 11 (2006): 17-25.
4. Iz Kharkova: o kontserte I. Vitkovskogo [From Kharkov: about the concert of I. Witkowski]. Sankt-Peterburgskie vedomosti [Saint Petersburg news], issue 21 (1826). 13 March.
5. Istoriia ukrainskoi muzyky: v 6 t. T. 1 [The history of Ukrainian music]. Vol. 1. Kyiv: Naukova dumka, 1989. 446 p.
6. Kvitka G. "Svedeniya o Kharkovskoy gubernii" [Information about Kharkov province]. In: Pribavlenie k «Kharkovskim gubernskim vedomostyam» [Addition to "Kharkov provincial news"]. 1838. 30 July.
7. Kratkiy ocherk istorii Kharkovskogo universiteta za pervye sto let ego

- sushchestvovaniya (1805–1905 gg.)/ ed. by D. I. Bagaley, N. F. Sumtsov, V. P. Buzeskul [A short history of Kharkov University through the first hundred years of its existence (1805–1905)]. Kharkov: Tipografiya A. Darre, 1906. 329 p.
8. Lashchenkov N. A. Protoierey Khristofor – pervyy episkop Slobodsko-Ukrainskiy i Kharkovskiy [Archpriest Christophor – first bishop of Slobodsky Ukraine and Kharkov]. Kharkov: Tipografiya gubernskogo pravleniya, 1895. 286 p.
  9. Lukomskiy G. Starinnye usadby Kharkovskoy gubernii: ch. 1 [The old manors of the Kharkov province]: Part 1. Petersburg, 1917. 100 p.
  10. Myklashevskiy I. Muzychna i teatralna kultura Kharkova kintsia XVIII – pershoi polovyny XIX st. [Musical and theatrical culture in Kharkiv of the late XVIIIth – first half of XIXth cent.]. Kyiv: Naukova dumka, 1967. 160 p.
  11. Mykhailychenko O. V. Osvitno-pedahohichni aspekty rozvytku ukrainskoi muzychnoi kultury druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. [The educational and pedagogical aspects of the development of Ukrainian musical culture in the second half of XIXth – early XXth cent.] Sumy, 2005. 292 p.
  12. Mudryk V. H. "Tradytisia muzychnoi kultury dvorianskykh sadyb Ukrainy" [The tradition of musical culture of manors of the nobility in Ukraine]. Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova [Scientific journal of the M. Dragomanov National Pedagogical University], issue 15 (2007): 148-154.
  13. Muzychna Kharkivshchyna [The Music of Kharkiv region]/ed. by P. P. Kalashnyk, N. L. Ocheretovska. Kharkiv, 1992. 307 p.
  14. Solovev V. O., Sidorov V. M. Priorityty Kharkovshchiny [Priorities of the Kharkiv region]. Kharkov, 2014. 148 p.
  15. Nikolayi H. "Zarys zycia muzycznego Slobockiej Ukrainy u schylku wieku XX. Szkoly, indywidualnosci" [The outline of musical life of Slobodsky Ukraine in the late XXth century. Schools, individuals]. Muzyka w szkole XXI wieku. Tradycja i wspolczesnosc [Music in the school of XXth century. Tradition and modernity]. Katowice, 2005, pp. 381-389.